

nem vezethető hangok cserélődnek föl. Ilyen pl. a magyarban a *rózan* (= józan) szóalak, a mely bizonyára az ellentétes jelentésű s vele gyakran együtt jelentkező *részeg* szóalak hatása alatt történt tévedésből (nyelvbőlslásból) keletkezett s mint játszi szó állandósult.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Német jövevényszavainkról.

„A tővégi magánhangzokról“ cz. dolgozatomban (l. MNy. VI.) részletesen szóltam arról, mi történt a magyarban szláv, német, olasz, latin jövevényszavainknak az átadó nyelvi nyílt végszótagban álló rövid magánhangzójával. Már a dolgozat megjelenésekor egyik barátom felhívta a figyelmemet arra, hogy dolgozatomban nem szólok arról, mi történt a német jövevényszavak német nyelvi nyílt végszótagjában álló *-e* hanggal. Hogy ez az *-e* a XII. sz. folyamán, tehát akkor, a mikor a magyarban a rövid tővégi magánhangzók még megvoltak, már ki volt fejlődve, általánosan tudott dolog. Barátom megjegyzésének igazi értékét azonban csak azóta tudom méltányolni, amióta az Etymologiai Szótárt megindítottuk. Lépten-nyomon tapasztalom, hogy e kérdéssel az EtSzót. érdekében foglalkoznom kell. Elővettem tehát német jövevényszavainkról való jegyzeteimet s ezek segítségével fent idézett értekezésem hiányait az alábbi sorokkal ki akarom pótolni.

*

Tudvalevő dolog, hogy az ófelnémet nyelvben (VIII. századtól a XI. sz. végéig) a névszók nyílt végszótagjában különféle rövid és hosszú magánhangzók állhattak, így pl. a mai *friede* (frigy), *herzog* (herczeg), *meile* (mélyföld, mérföld), *bürger* (polgár), *sachse* (szász) az ófelnémetben így hangzott: *fridu*, *herizogo*, *mīla*, *b(p)urgāri*, *sahso* (olv. *sachso*). A nyílt végszótagban álló ezen különféle magánhangzók lassan-lassan mind egy hanggá, *-e*-vé gyöngültek. A közép-felnémetben a fenti szavak így hangzanak: *fride*, *herzoge*, *mīle*, *burgere*, *sahse* (olv. *sachse*). A különféle szóvégi magánhangzók *-e*-vé válása a németben a X. sz.-ban indul meg, az *-u*, *-o*, *-a* 1050 körül már mindenütt *-e*, míg az *-i* a XI. sz. végéig tartja magát. A XII. sz. elején azonban bajor területen már mindenütt *-e* van.

Az a kérdés áll elő, milyen régiek nyelvünkben a *frigy*, *herczeg*, *mélyföld*, *polgár*, *szász* szavak. A MNy. VI, 118—120. lapján azt igyekeztem bizonyítani, hogy nyelvünkben ófelnémet korszakbeli osztrák-bajor nyelvterületről átvett szavaink is vannak. Ezek tehát a magyarban a XI. sz.-ban már megvoltak. Ilyen szavakul a következő kettőt jelöltem meg: *polgár* (első adat tn.-ben a XIII. sz. első feléből OklSz., kn.-ben a XV. sz. elejéről EhrC., NySz., Schl. szój.), a mely, *p*-je alapján, bajor eredetű; *szekrény* (első adat a XV—XVI. sz.

határáról NySz., OklSz.), a mely *szk- < *szék- szó kezdete alapján ófelnémet átvételnek látszik. Ilyennek bizonyítható talán a *molnár* is (első adat a XIV. sz. elejéről NySz., OklSz.), a mely az óbajor *mulinâri* (vö. mai osztr. baj. *müllner*; a ném.-ben < lat. *molinarium*) átvétele lehet. Hogy a közszavak közt más ilyen ófn. korszakbeli átvételeink is vannak-e, egyelőre nem tudjuk eldönteni. Nincs kellően tisztázva következő szavaink eredete:

i(t)va ∞ *i(t)vafa* [első adat 1251-ből, illetőleg 1257-ből, utolsó 1318/1395-ből, NySz., OklSz.]. MELICH-LUMTZER, DLehnw. szerint vagy szláv vagy német eredetű. A ném. szó ez: ófn. *îra*, kfn. *îre*, úfn. *eibe* 'taxus, tiszafa', a szláv meg, a mely német eredetű, ez: or. *îva* 'fűzfa, weide', kisor. *îva* ua., bolg. *îva* ua., szerb-horv. *îva* ua., szlov. *îva* ua., tót *jîva* ua., lengy. *îva* ua., cseh *jîva* ∞ *îva* 'eibe' l. BERN. EtWb. 438. Ha a magyar szó német eredetű, csakis ófn. korszakbeli átvétel lehet; kfn. *îve*-ből a magy.-ban mélyhangú alak nem válhat. Ófelnémet eredet mellett hangalakja *îva*. Ha a szó szláv eredetű, magyar hangalakja *îva*. Minthogy a magyar szónak a jelentését pontosan nem tudjuk (tiszafa? így a NySz.; fűzfa?), eredetét sem tudjuk eldönteni.

mâlha [első adat Schl. szój. kétszer, egyszer tollhibából *maha*] 'bündel, gepäck, táska, izsák'. MELICH-LUMTZER, DLehnw. szerint német eredetű; vö. ófn. *malaha*, kfn. *malhe* 'eine lederne tasche; kiste' GRAFF, Altd. Sprachschatz, BENECKE-MÜLLER-ZARNCKE, MhdWb. — Minthogy e szó kimutatható a középkori latinból is (vö. hazai klat. *malha* Schl. szój. 90. lap, OklSz.; a germ.-ből frez. *malle*, ol., sp., port. *mala*), a magyar szónak ilyen latin nyelvi eredete is lehetséges. De nincs kizárva szláv eredete sem (vö. ó-cseh *malcha* 'schlauch' GEBAUER, Slov. staroč., ó-lengy. *matcha* 'torba' l. BERN. EtWb. II, 12), a hová a német szó szintén elhatott.

marha [első adat a XV. sz. első harmadából EhrC. 70 *marcha* és NySz.; alakv.: *marcha* l. feljebb; *morha* NySz.] 'sache, gegenstand; das gut; ware; viel'. Hogy e szó hogyan függ össze az ófn. *marha* (alakv.: *marîha*, *marhe*, *merîha*, *merha*, KLUGE, EtWb. *mähre* a., BRAUNE, Alth. Gram³. 226), kfn. *merhe* 'stute' szóval, a mely -n-tővű femininum az ófn. *marah*, *mark* 'equus' szóhoz, se jelentésileg, se hangtanilag sem a NyK. XXVII, 475, sem a DLehnw.-ben nincs kellően tisztázva.

A tu.-ek közül azonban kétségkívül ide kell vonnunk *Majtény* hn.-et. E hn. régi alakja *Mahtîn* s régi *Mahtîn* < *Machtîn* szn.-ből való. Ez a szn. csakis német eredetű lehet, a hol ilyen név van is. A ném. *Mahtîn* a *maht* 'macht' szóból való s az -în kicsinyítő képző benne. Történeti tény, hogy Aba Sámuelnek *Mahtîn* (olv. *Machtîn*) nevű bajor emberrel összeköttetései voltak (l. MNy. II, 58). E ténynyel tehát megvan a lehetőség, hogy hazánkban a XI. sz.-ban ilyen nevű ember le is telepedhessék s helynek nevet is adhasson. Ámde a névben van egy korhatároló hangtani bizonyíték is. Ismeretes dolog, hogy az egész felnémet nyelvterületen az ófelnémet korszakban az *a* hang *ht* előtt nincs alávetve az „umlaut“ nevű hangváltozásnak: hasonulásnak. Ebben a helyzetben az „umlaut“ csak a XII. sz.-ban történik

meg. Az ófn. *maht* ‚macht‘ szónak többese még *mahti*, s a mai *mächtig* melléknév még *mahtic* (olv. *machtic*); umlautozott *mehte*, *mehtec* alakok csak a XII. sz. óta mutathatók ki. Ugyanez az eset van az ófn. *Mahtin* tn.-ben is; a magy. *Majtény* szó *a*-ja kétségtelenül vallja, hogy nyelvünkbe a ném. tn. még umlaut nélküli alakban, tehát a XI. sz.-ban került át.

E fejtegetésekből tehát következik, hogy nyelvünkben vannak ófelnevet korszakbeli felnémet átvételek is.

(Folytatjuk.)

MELICH JÁNOS.

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK.

Pálcát törni valaki mellett. E kifejezést már többször olvastam, újabban egy tud. akadémiai különvéleményben is (I. RICHTER ALADÁR véleményét az Idegen helynevekről), de úgy hiszem, hogy nem helyes. Van egy közszólás: *pálcát törni valaki felett*. E szólás régi jogszokáson alapul. A pálcza a bírói hatalóm jelvénye volt. Midőn az elítélt bűnössel közölték halálos ítéletét, a bíró darabokra törte pálcáját és az elítélt elé dobta. Ezzel azt fejezte ki a bíró, hogy a bíróság befejezte működését, az ítélet ki van mondva, az elítélt immár a hóhére. Ebből kiviláglik, hogy valaki *mellett* (azaz valaki érdekében) nem lehet pálcát törni. BARSÍ FRIGYES.

Szerző. Az *Archaeologiai Értesítő* (XXXV. kötet 381. lap) az Akadémia egyik kiadványában kifogásolja a *szerző* szó alkalmazását: „művészi alkotásoknak nem *szerzőjük*, hanem mesterük, művésziük, alkotójuk vagy építésziük, szobrászuk, festőjük van“. — Úgy hiszem, ez tévedés: a *szerző* szónak általánosabb az értelme és az *alkotásra* is vonatkozik. Pld. „Honunk *szerzője*, diadalmas Árpád“ (Arany), „Egy fecske nem *szerez* nyarat“ (Közmondás), „*Békeszerző*“, „*Házasságszerző*“, „*Törvénytserző*“, „A mindenség *szerzője* Isten“, „Csillagoknak zent *zerzője*“. És hogy művészi alkotásokra is alkalmazhatjuk, ime egy példa GREGUSS Széptanából (80. l.): „A szépségnek ezt a formáját . . . az egyéniség szépségének is lehetne mondanunk, a mennyiben ez a szépség abban áll, hogy a műben a *szerző* egyénisége tükröződjék. TOEPFFER példája a 25 képiróról, a ki azon egy szamarat és rétet festi le. Mindenik híven fest és mégis minden rajz más“. F. B.

Társág (= társaság). MELICH JÁNOS a MNY. XII, 214. lapján azt mondja, hogy a MünchC. Luk. II, 44 *a' tarsag között* (= Vulg. in comitatu) adatában a *tarsag* vagy *társak* helyett áll, vagy pedig íráshiba *társaság* helyett. Mind a két állítás erős tévedés. A MünchC. *tarsag* adata hibátlanul van írva. A régi nyelvben ugyanis többször előfordul a *társaság*: *társág*, *társság* alakváltozata (l. NySz. és ÉrsC. 424). A NySz.-ban a MünchC. adata is megtalálható. KEMENES PÁL.